

הסוגיא השלושים ושבע – 'יין בתוך המזון' (מג ע"א)

בא להם יין בתוך המזון.

1. שאלו את בן זומא: מפני מה אמרו בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו, לאחר המזון – אחד מברך לכולם? אמר להם: הואיל ואין בית הבליעה פנוי.

ברייתא

מסורת התלמוד

[1] שאלו את בן זומא: מפני מה אמרו... אמר להם: הואיל ואין בית הבליעה פנוי. תוספתא ברכות ד יב; ירושלמי ברכות ו ו, י ע"ד. שאלו את בן זומא מפני מה אמרו. לעיל, מא ע"ב (סוגיא לב, "הסעודה", [4]). בא להם יין בתוך המזון – כל אחד ואחד מברך לעצמו, לאחר המזון – אחד מברך לכולם. משנה ברכות ו ו.

רש"י

הואיל ואין בית הבליעה פנוי ואין לב המסובין אל המברך, אלא לבלוע.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

לפי משנה ברכות ו ו "בא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו. אחר המזון אחד מברך לכולם". משנה זו נשנתה בימי בן זומא שחי בדור יבנה, שכן לפי הברייתא המובאת בסוגיא שלנו (ובמקבילות בתוספתא ברכות ד יב ובירושלמי ברכות ו ו, י ע"ד) שאלו את בן זומא לטעמן של הלכות אלו.

בדיון בסוגיא הקודמת עמדנו על שני פירושים אפשריים לפיסקא זו ממשנתנו: הפירוש הרווח שלפיו המשנה מנגידה בין יין הבא בתוך המזון ליין הבא לאחר המזון, ופירוש אחר שלפיו אין קשר בין שתי הפיסקאות, ו"אחר המזון אחד מברך לכולם" פירושו שהמזמן מוציא את חבריו ידי חובה בברכת המזון. מנוסח הברייתא שלפנינו נראה פשוט שבן זומא וחבריו חיברו בין שתי הפיסקאות ממשנתנו, ואם כן הם פירשו את המשנה לפי הפירוש הרווח. אך במקבילות שבתוספתא ברכות ד יב ובירושלמי ברכות ו ו, י ע"ד שנוי: "שאלו את בן זומא: מפני מה בא להן יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו? אמר להן מפני שאין בית הבליעה פנוי".

פשוט הוא שנוסח הברייתא בבבלי שלפיו ציטטו חבריו של בן זומא גם את המילים "אחר המזון אחד מברך לכולם" בשאלתם הוא משני. הרי אם אכן שאלו חבריו את בן זומא לטעמן של שתי הפיסקאות במשנה מן הראוי היה שיסביר את שתייהן – אבל בתשובתו הוא מתייחס רק לבבא הראשונה, בעניין היין שבתוך המזון. מכאן שבמקור שאלו חבריו את בן זומא רק בעניין הבבא הזאת. ונראה שמטרת השאלה הייתה לברר אם דין היין שבתוך הסעודה כדין הפת, וכל אחד מברך לעצמו מעיקר הדין, או שמא מעיקר הדין מן הראוי היה שדין היין יהיה כדין הפת, וכפי שמצאנו בכתבי קומראן שהכוהן מברך על הפת ועל היין לכולם לפני הסעודה, ורק אילוץ טכני הביא לידי כך שאין בעל הבית מברך לכולם על היין כשם שהוא בוצע את הפת. בן זומא השיב שאכן מדובר באילוץ טכני בלבד: אין בית הבליעה פנוי.

לפי נוסח הבבלי ברור שחבריו של בן זומא מצטטים ממשנתנו, והביטוי "מפני מה אמרו" מתייחס למשנתנו. נמצא שמשנתנו – או לפחות שתי פיסקאות רצופות ממנה – יסודה כבר בדור יבנה. אף כ"י וינה של התוספתא גורס "מפני מה אמרו", כמו הבבלי, אם כי אינו מצטט שתי פיסקאות רצופות של המשנה, אלא מסתפק בפיסקא "בא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו". ברם בנוסח התוספתא כתב יד ארפורט והדפוס, וכן בירושלמי, חסרה המילה "אמרו", וייתכן אם כן שהמילים "בא להן יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו" יסודן בדרישיח זה של בן זומא וחבריו, והם אינם מתייחסים למשנה סדורה אלא לנוהג נפוץ. עורך המשנה שילב את לשון הדרישיח מדור יבנה לתוך משנתו.

לטובת האפשרות הזאת, שחבריו של בן זומא לא שאלו לטעמה של משנה סדורה אלא לטעמה של הלכה רווחת, יעידו שני עדים:

1. בתוספתא טהרות ו יז שנוי: "שאלו את בן זומא: מפני מה ספק רשות היחיד טמא? אמר להם... ומפני מה ספק רשות הרבים טהור? אמר להן... רבן שמעון בן גמליאל אומר: מפני מה ספק רשות היחיד טמא וספק רשות הרבים טהור?...". והנה גם במקרה זה מצאנו שעיקר ההלכה שעליה שואלים חבריו את בן זומא ושאליה מתייחס רבן שמעון בן גמליאל שנוי במשנתנו בכמה מקומות, כגון טהרות ו א: "מקום שהיה רשות היחיד ונעשה רשות הרבים, חזר ונעשה רשות היחיד, כשהוא רשות היחיד ספקו טמא, כשהוא רשות הרבים ספקו טהור", ושם ו ו: "ספק רשות היחיד טמא עד שיאמר לא נגעתי, ספק רשות הרבים טהור עד שיאמר נגעתי". אך פשוט הוא שאין מצטטים ממשנה זו בברייתא של בן זומא, ואדרבה, המשנה מתבססת על דברי בן זומא ורבן שמעון בן גמליאל.
2. חבריו של בן זומא שאלו אותו בענייני סעודה בברייתא נוספת, המובאת לעיל, מא ע"ב (סוגיא לב, "הסעודה", [4]):

שאלו את בן זומא, מפני מה אמרו: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם? אמר להם: הואיל ופת פוטרן.

גם כאן הבבלי מצטט את חבריו של בן זומא כאילו התייחסו למשנה סדורה, "מפני מה אמרו", אך במקרה זה לא מצאנו מקור תנאי המשתמש במילים אלו, ולא מצאנו שום מקבילה לדרישה זה שבין בן זומא וחבריו. לעיל שיערנו שברייתא זו נוסחה בעקבות דברי רב פפא המובאים סמוך לפני הברייתא בבבלי שם (סוגיא לב, "הסעודה", [3]):

אמר רב פפא, הלכתא: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה – אין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה – טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם; לאחר סעודה – טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם.

ברם אף על פי שהדברים נוסחו מחדש בעקבות דברי רב פפא, נראה שמשקפת בהם מסורת אמינה בקשר לדרישה שבין בן זומא וחבריו.¹ חבריו של בן זומא שאלו אותו לגבי מכלול הדברים המוגשים עם הפת בתוך הסעודה: מדוע אין מברכים על הפרפראות, ומדוע כשמברכים על היין כל אחד מברך לעצמו – בניגוד לפת עצמה שעליה בוצע בעל הבית והוא מוציא את המסובים בברכה? על כך השיב בן זומא שהפרפראות טפלות לפת והיא פוטרתן, ועל היין – שאינו טפל לפת והוא קובע ברכה לעצמו – מן הראוי היה שבעל הבית יברך לבד כדי להוציא את המסובין ידי חובה כדין הפת, אלא שאין בית הבליעה פנוי ואם יענו "אמן" יסתכנו בהקדמת קנה לוושט,² ולכן כל אחד מברך לעצמו.

לאור זאת נראה שרבי מביא במשנתנו מדברי חבריו של בן זומא שבברייתא, ולא להפך. על סמך שאלתם בעניין הפרפראות קבע רבי "ברך על הפת פטר את הפרפרת", ועל סמך שאלתם בברייתא שבסוגיא שלנו קבע רבי "בא להם יין בתוך המזון, כל אחד מברך לעצמו". אך כפי שהסברנו בדיון בסוגיא הקודמת,³ ייתכן שרבי חלק על בן זומא וסבר שהסיבה לכך איננה "מפני שאין בית הבליעה פנוי", אלא מפני ש"יין לא מהניא ליה הסבה", כלשון ההסבר לדברי האמורא רב בסוגיא הקודמת, ורק על הפת בוצע בעל הבית ומוציא את כולם ידי חובת ברכת הנהנין.

1 ראו לעיל, הדיון בסוגיא לב, "הסעודה", עיוני הפירוש לפסיקאות [4-6].

2 ראו ירושלמי ברכות ו, י ע"ד: "שאלו את בן זומא: מפני מה בא להן יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו? אמר להן: מפני שאין בית הבליעה פנוי. אמר רבי מנא: הדא אמרה אהן דעטיש גו מיכלא אסיר למימר ייס בגין סכנתא דנפשא". וראו ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק א, זרעים (לעיל, סוגיא ב הערה 3), עמ' 64.

3 ראו לעיל, הדיון בסוגיא לו, "הסבה", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: הברייתא 'כיצד סדר' ומשנתנו". לדברינו שם לא התבטס רבי רק על הדברים של בן זומא המובאים בסוגיא שלנו ולעיל מב ע"א (סוגיא לב, "הסעודה", [4]) אלא גם על הברייתא "כיצד סדר" המובאת בתוספתא ברכות ד ו ומקבילות, ומן השחזור שלנו לנוסח המקורי של ברייתא זו (עיינו שם) עולה שהתנא של הברייתא סבר שמעיקר הדין אין מוציאים את הזולת ידי חובה בברכות הנהנין, פרט לברכת "המוציא" שמברכים על הפת ופרפראותיה.